

ZDENĚK KRÍŽ

SEVEROATLANTICKÁ ALIANCE A ŘEŠENÍ OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

Komparace angažmá v Kosovu a Libyi

International Institute of Political Science
of Masaryk University

Mezinárodní politologický
ústav Masarykovy
univerzity

muni
PRESS

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 50

muni
PRESS

SEVEROATLANTICKÁ ALIANCE A ŘEŠENÍ OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

Komparace angažmá v Kosovu a Libyi

ZDENĚK KRÍŽ

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV

BRNO 2012

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc.

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

doc. PhDr. Růžena Lukášová, CSc.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

PhDr. Alena Mizerová

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. David Povolný

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Tato publikace vznikla v rámci řešení výzkumného projektu „Ozbrojené konflikty v mezinárodních vztazích po skončení studené války“ (GA407/09/0153) s finanční podporou Grantové agentury České republiky.

Oponent: PhDr. Libor Frank, Ph.D.

© 2012 Zdeněk Kříž

© 2012 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6145-3 (brožovaná vazba)

ISBN 978-80-210-7808-6 (online : pdf)

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. VÝBĚR PŘÍPADŮ A JEHO ZDŮVODNĚNÍ	17
2.1 Bosna a Hercegovina.....	17
2.2 Kosovo.....	23
2.3 Makedonie.....	30
2.4 Afghánistán.....	34
2.5 Libye	36
3. KDY NATO UŽÍVÁ VOJENSKOU SÍLU JAKO PRVNÍ	43
3.1 Případ Kosova	43
3.2 Případ Libye	55
3.3 Dílčí závěry.....	65
4. JAK NATO ZASAHUJE.....	71
4.1 Kosovo.....	71
4.2 Libye	80
4.3 Dílčí závěry.....	86
5. CÍLE VOJENSKÝCH INTERVENCÍ NATO V KOSOVU A LIBYI. EXPORT LIBERÁLNÍCH HODNOT?.....	89
5.1 Evoluce západních cílů v Kosovu	89
5.2 Západní cíle v Libyi	95
5.3 Šlo o export liberálních hodnot?	99
6. ZÁVĚR	103
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	107
SUMMARY.....	127
O AUTOROVI.....	131
JMENNÝ REJSTŘÍK.....	133

1. ÚVOD

Severoatlantická aliance vznikla roku 1949 na pozadí začínající studené války jako vojensko-politická organizace demokratických zemí,¹ jejichž teritorium se z velké části kryje se západním civilizačním okruhem v pojetí Samuela Huntingtona.² Severoatlantická aliance je dítětem studené války, ve které byla vnímána jako jeden ze symbolů Západu. Po konci studené války, na přelomu 80. a 90. let minulého století, mnozí badatelé, politici a intelektuálové předpovídali Alianci temnou budoucnost, ztrátu vlivu, a dokonce i brzký rozpad kvůli zániku společného nepřitele, Sovětského svazu. Hlavní predikce tohoto ražení vycházely z realistického a neorealistického tábora. Z prominentních neorealistů je nutné vyzdvihnout a připomenout zejména Kennetha Waltze a Johna Mearsheimera (Waltz 1991; Mearsheimer 1990). Nicméně jejich předpovědi se prozatím nenaplnily. Po skončení studené války Aliance nezanikla, naopak se adaptovala na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí. Příčina může spočívat v tom, že Aliance je založena na jádru společně sdílených liberálně demokratických hodnot a že v období studené války se mezi státy vytvořily vazby, které téměř vylučují válku mezi členy.³ Proto lze NATO považovat za bezpečnostní společenství (*security community*).

Tento pojem byl v roce 1957 v teoretické rovině konceptualizován Karlem Deutschem (Deutsch et. al. 1957) a v 80. letech modifikován konstruktivisty Emanuelem Adlerem a Michaelem Barnettem (Adler a Barnett 1998). Západní bezpečnostní společenství nedrželo pohromadě pouze sovětskou vojenskou hrozbou, nýbrž bylo upevňováno sdílenou a postupně rozvíjenou identitou založenou na společných hodnotách. Sovětská hrozba byla pouze dodatečným faktorem, který přispěl k jeho zformování. Společně sdílené hodnoty generují velmi

¹ Výjimkou bylo Salazarovo Portugalsko.

² Více k problému civilizačních okruhů viz Huntington 2001.

³ Výjimkou je snad pouze spor Turecka a Řecka, u kterého nelze válku zcela vyloučit. Zároveň se však jedná o státy, u kterých lze rozporovat konsolidovanost demokratického režimu.

podobný pohled na mezinárodní politiku, který se materializuje v podobných (nikoli identických) zájmech. Ani britká a místy možná i přehnaná Kaganova kritika poměrů v tomto společenství, podle níž jsou Američané, preferující hard power, údajně z Marsu a Evropané, důvěřující spíše soft power, mají být z Venuše (Kagan 2003), nic nemění na skutečnosti, že země Západu spojují společné hodnoty.

Existující odlišnosti mezi zájmy členských států se projeví v několika debatách o budoucím směřování Aliance. Šlo v nich o roli NATO v současném světě, proces rozšiřování NATO, boj s mezinárodním terorismem, budování protiraketové obrany a v neposlední řadě i o hledání adekvátního přístupu k ozbrojeným konfliktům ve světě, které přinesl konec studené války. Hlavním tématem bylo nalezení receptu, jak stabilizovat Balkán a později Afghánistán. Minulé debaty mezi členy, někdy velmi bouřlivé, ukázaly, že společně sdílené hodnoty, na jejichž bázi mají členové společné zájmy, jsou realitou. Spory se vedly o interpretaci společných hodnot a hledala se adekvátní míra jejich prosazování ve světě. V teoretické rovině James Huntley představil v roce 1998 „*concept of pax democratica*“, zahrnující demokracie na Zemi bez ohledu na jejich geografickou pozici (Huntley 1998: xiii–vx, 97–98). Mnohem skromnější verzí této představy je „*concert of democracies*“ navržený G. Johnem Ikenberrym a Anne-Marií Slaughterovou (Ikenberry a Slaughter 2006). Jak upozorňuje Fukuyama, dominance liberálních států v systému mezinárodních vztahů se projevuje i v cílech postkonfliktní rekonstrukce a budování státu, jejichž součástí je i transfer liberálních hodnot (Fukuyama 2004: 26).

V rámci adaptačního procesu po skončení studené války se NATO změnilo k nepoznání a posunulo se od organizace kolektivní obrany k organizaci kombinující znaky kolektivní obrany, kooperativní bezpečnosti a kolektivní bezpečnosti (Kříž 2006). Ke svému tradičnímu úkolu, zajišťovat kolektivní obranu členských států, přijalo mnohé další úkoly. Aliance se stala významným fórem pro spolupráci s nečlenskými státy a po 11. září 2001 se začala angažovat i v boji s mezinárodním terorismem. Vzhledem k cílům této práce je důležité, že NATO přijalo agendy, které mu byly v době studené války cizí. Jednou z nich je i řešení ozbrojených konfliktů nad rámec sebeobrany a mimo teritorium členů (*out of area missions*). V rámci

této agendy po skončení studené války NATO plnilo roli vymahatele embarga (např. Jugoslávie, Libye), ochránce sil OSN (např. Jugoslávie) a budovatele státu (např. Afghánistán). Tato práce se snaží přispět k odborné debatě o roli NATO při řešení ozbrojených konfliktů a způsobech, jakými při něm jako společenství demokratických států používá vojenskou sílu. Tento nápad se zrodil při promyšlení souvislostí a důsledků jedné vlivné teorie mezinárodních vztahů, teorie demokratického míru.

Teorie demokratického míru je založena na liberálních axiomech o lidstvu, které prý tenduje k racionálnímu a kooperativnímu řešení sporů a usiluje o mír, jenž má být nejvyšší hodnotou. Teorie demokratického míru předpokládá, že pokračování politiky vojenskými prostředky je v případě demokratických států méně pravděpodobné než v případě autokracií. Podle teorie demokratického míru jsou demokracie méně náchylné vojenskou moc používat. Empirie, která je velkou oporou teorie demokratického míru, prozatím nevyvrací tvrzení, že nenajdeme žádný případ války mezi dvěma konsolidovanými demokraciemi (plně demokratickými státy). Z dostupné empirické evidence přirozeně ještě nemůžeme vyvozovat závěr, že někdy v budoucnosti k takové válce nedojde. Nicméně teorie demokratického míru na jejím základě předpokládá, že konsolidované demokracie mezi sebou neválčí. Jde o tvrdé jádro celé teorie demokratického míru, koroborované do současnosti (2012) velmi robustní empirickou evidencí. Také případy válek mezi dvěma nekonsolidovanými demokratickými režimy, tedy nedokonalými demokraciemi, jsou podle teorie méně pravděpodobné než války mezi státy s nedemokratickými režimy. I tento závěr se opírá o empirii, která ukazuje, že máme k dispozici pouze velmi málo případů tohoto jevu. Nakonec i války iniciované konsolidovanými demokraciemi proti nedemokraciím jsou dle teorie méně časté než války iniciované autokraciemi. V neposlední řadě, pokud již demokracie vede válku, násilí, které používá, je omezené. Všechny výše uvedené teze, jež rozšiřují tvrdé jádro teorie demokratického míru, tvoří její měkký obal.

O měkkém obalu teorie demokratického míru se vedou mezi badateli, kteří se formují do dvou hlavních proudů, velmi intenzivní a intelektuálně podnětné spory. Jeden proud teoretiků demokratického míru předpokládá, že mírumilovnost demokracií se neprojevuje

ve vztahu k nedemokraciím. Jeho autoři rozporují část tezí měkkého obalu. Podle tohoto proudu jsou demokracie ve vztahu k nedemokraciím stejně válkychtivé jako nedemokracie mezi sebou navzájem. John MacMillan užívá pro tento proud označení užší teorie demokratického míru (*separate theory of democratic peace*) a odvolává se na díla jeho hlavních proponentů, Doylea, Russeta a Oneala. Přístup z pozic užší teorie demokratického míru byl v 80. letech minulého století mezi teoretiky demokratického míru dominantní (MacMillan 2003: 234). V současnosti však musí čelit mnohým pokusům o zpochybnění.

Druhý proud teoretiků demokratického míru hájí teze, že zahájení války demokracií je méně časté než zahájení války státy s nedemokratickým režimem. Když už se demokracie k válce uchýlí, dojde k tomu až po vyčerpání všech nevojenských prostředků řešení sporu. A pokud k válce dojde, uvalují na sebe demokracie různá omezení při vedení války a snaží se ve válce použít co nejmenší intenzitu ozbrojeného násilí. Tento proud nazýváme širší teorie demokratického míru (*general theory of democratic peace*). Empirickou evidenci vyznívající ve prospěch měkkého obalu teorie demokratického míru přinesl Michael Haas. Dospěl k závěru, že demokratické režimy vykazují nejmenší tendenci ke konfliktům (Haas 1980). K obdobným výsledkům se dopracoval také J. R. Rummel (Rummel 1983). Ten došel k závěru, že „*violence does not occur between libertarian states. Moreover, whether states are considered individually or dyadically, the less free – libertarian – a state, the more violence it engages.*“ (Rummel 1983: 67) Jistá, nicméně pouze málo průkazná data ve prospěch této teorie představili Wilkenfeld, Zinnes, Salmore a Hermann (Cashman 2000: 127). Také dle Johna MacMillana v současnosti dostupný empirický výzkum hovoří spíše ve prospěch širší teorie demokratického míru. Nicméně nadále zbývá mnoho nedořešených otázek. Jednou z nich je dle MacMillana i to, za jakých okolností vstupují demokracie ze své vlastní iniciativy do ozbrojeného konfliktu (MacMillan 2003: 235, 241) a kdy nepůsobí obecné kauzální mechanismy demokratického míru.

V zásadě existují tři hlavní způsoby, které se snaží vysvětlit kauzální mechanismus zkoumaného jevu. První způsob argumentuje racionalitou společnosti, která má právo se podílet na demokratickém politickém procesu a formovat státní politiku. Pravděpodobnost vypuknutí války je potom redukována tím, že občané nemají zájem

na válce, protože válka by přinesla riziko ztráty jejich životů a majetku a vystavila by je těžkostem vojenské služby v poli. V takových společenských poměrech si volení vůdcové jsou vědomi nepopularity války a vysoké pravděpodobnosti, že pokud budou válku iniciovat, ztratí politickou moc. Jedná se o způsob vysvětlení, který má své kořeny v díle Immanuela Kanta (Wagner 2003: 696–697).

Druhý způsob poukazuje na význam demokratické kultury založené na svobodě jednotlivce, lidských právech a propracovaných mechanismech nenásilného řešení existujících společenských konfliktů. Vytváří se demokratická kolektivní identita, jejíž součástí je i vědomí práv politického oponenta, která musí být respektována z titulu jeho příslušnosti k lidským bytostem. Demokratičtí politici si tuto kulturu osvojují a přenášejí ji na mezinárodní úroveň. V mezinárodních vztazích se proto mají snažit řešit politické spory mezi státy podobným nenásilným způsobem jako na úrovni vnitrostátní (Wagner 2003: 697). Tento mechanismus můžeme označit jako mechanismus přelévání (*spill over mechanism*).

Třetí způsob, který má svoje kořeny již u Machiavelliho a Tocquevilla, zdůrazňuje roli institucionálních omezení daných dělbou moci v demokratických státech. Dělba moci má být brzdou, která brání politikům demokratických států vstupovat do války⁴ (Wagner 2003: 697–698).

Teorie demokratického míru má však řadu vlivných oponentů. Již Quincy Wright dospěl svého času k závěru, že v otázce iniciace války není proměnná politického režimu důležitá, protože demokratické i nedemokratické státy iniciují válku stejně často (Wright 1942: 833–842). Ze zkoumaného období však vyplývá, že jeho výzkum zahrnul pouze demokratické režimy, které dle dnešních kritérií nebyly plně demokratické. Wrightovy závěry jsou proto cenné pouze pro diskusi o měkkém obalu teorie demokratického míru. K velmi podobným závěrům dospěli Singer, Small, Russet a Monsen. Nicméně analýzy provedené Singerem a Smallem problematizují také pouze měkký obal, nikoli tvrdé jádro teorie. Vyvracejí jen tu část teorie demokratického míru, která předpokládá, že demokratické státy budou zdrženlivější při použití vojenské síly obecně, nikoli pouze vůči demokraciím.

⁴ Ke všem třem viz MacMillan 2003: 233–243.

Případy války mezi konsolidovanými demokraciemi nejsou schopni doložit vůbec a války mezi nekonsolidovanými demokraciemi nalezli v jimi zkoumaném období (1816–1965) pouze dvě. I tyto dva případy jsou z hlediska teorie demokratického míru diskutabilní. Jde o válku Finska proti západním mocnostem v době druhé světové války a válku údajně republikánské Francie proti republikánskému Římu v roce 1849 (Cashman 2000: 126–129). K případům války nekonsolidovaných demokracií mimo období zkoumané Singerem a Smallem by patřila i americko-britská válka z let 1812–1815.

Ze stručného úvodu do problematiky demokratického míru je zřejmé, že v oblasti měkkého obalu teorie je dosavadní výzkum málo průkazný a mezi teoretiky demokratického míru existují velké rozdíly v názorech i na zcela fundamentální otázku, totiž zda jsou obecně demokracie mírumilovnější než státy s jiným politickým režimem. Na tom nic nemění fakt, že dnes mají zastánci obecné teorie demokratického míru v akademické sféře početní převahu. Mnohem důležitější je, že žádný ze tří výše zmíněných hlavních kauzálních mechanismů, které teoretici demokratického míru nabízejí k vysvětlení zkoumaného jevu, neposkytuje žádné obecné logicky konzistentní argumenty proti měkkému obalu teorie demokratického míru. Z logiky kauzálních mechanismů nijak nevyplývá, že by neměly fungovat i v situacích, kdy demokracie je ve sporu s nedemokracií. Jinými slovy, i když má konsolidovaná demokracie spor s nedemokratickým státem, měla by její válkychtivost omezovat neochota politických elit válku vést z obavy ze ztráty politické moci, demokratická politická kultura založená na jednání a kompromisu a omezení generované dělbou moci. Konsolidované demokracie, jak uvádí měkký obal celé teorie, by tedy měly být mírumilovnější než nedemokratické státy a neměly by s nimi vstupovat do ozbrojeného konfliktu.

Nicméně dostupná empirická evidence jednoznačně ukazuje, že i demokratické státy mohou v některých případech iniciativně užít ozbrojenou sílu jako nástroj politiky a narušováním mezinárodního režimu regulujícího užití vojenské síly nenaplnovat očekávání všech ostatních státních aktérů v systému mezinárodních vztahů. Po skončení studené války jsou zcela nepochybným případem tohoto jevu válka NATO vůči Jugoslávii v roce 1999, americká invaze do Iráku v roce 2003 a částečně i intervence NATO do občanské války v Libyi roku